

ЗНАЧАЈ И МОГУЋНОСТИ ИСПИТИВАЊА СТАВОВА ПРЕМА ОМЕТЕНИМА

Нада Драгојевић, Ивона Милачић-Видојевић

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

У чланку се разматрају могуће функције негативних ставова према ометенима, као једној маргиналној групи, као и последице таквих ставова по социјални и емоционални развој и добробит ометених особа. Примарни значај познавања ових ставова лежи у могућности предвиђања понашања неометених људи према ометенима, као и у могућности налажења ефикасних облика утицања на промену ових ставова

Нарочито се наглашава значај откривања имплицитних ставова према ометенима, с обзиром на тенденцију за јавним испољавањем позитивнијих ставова. У овоме лежи и један од битних методолошких проблема у конструкцији скала за процену ових ставова, наиме проблем контролisanja фактора тенденције ка давању социјално пожељних одговора. Показује се, такође, да други методолошки императив треба да буде мултидимензионални приступ у испитивању ставова према ометенима.

Различите варијабле, личносне, искуствене и социодемографске, могу да утичу на ове ставове, па се наводе налази истраживања у којима су тражени корелати ставова према ометенима, као и налази о евентуалним разликама у ставовима према различитим типовима ометености.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: ставови према ометенима, скале ставова, мултидимензионални приступ

Ниче: "Увереност је опаснија за истину него лаж."

Недвосмислен је значај преовлађујућих ставова према ометенима за социјално и емоционално прилагођавање и за стварање слике о себи ометених особа. Неометени људи, међутим, најчешће не успевају нити да схвате свепрожимајућу и оштећујућу природу предрасуда према ометенима. Социјална депривација, као последица евентуалног постојања негативних ставова припадника неке социјалне заједнице према ометенима, ствара осећања издвојености, обележености и беспомоћности и умањује способност превладавања стресних животних догађаја. У таквој ситуацији, ометене особе, поред примарног недостатка, трпе и последице стигматизације. Питање је у којој мери друштвена заједница моделује улогу ометене особе очекујући да се понаша на одређен начин, па доводи и до неког облика самостигматизације. У којој мери саме ометене особе, и њихове породице, интернализују доминантне друштвене ставове? Такође може да се постави питање у којој мери друштво, ради одржања друштвене стабилности, намеће појединцима одређене ставове према маргиналним групама и колико такви ставови падају на плодно тле човекове примарне потребе да буде заштићен (у оквиру позитивно вредноване групе), па и потребе да се екстернализује агресија (Ханак & Драгојевић, 2002). Да ли су такви негативни ставови одраз шире традиционалистичке, ауторитарне и рестриктивне друштвене оријентације? Неки аутори показују да припадност друштвеним групама повезаним са моћи може да доведе до доминантног vs. недоминантног културалном идентитету, расном, класном, полном, етничком, религијском, или повезаном са ометеношћу (Sciarra et al., 2005). Тако долази и до хомогенизације иначе веома хетерогене групе ометених, као и група с посебном облицима ометености. Нека истраживања (Deal, 2003) показују чак да се и самоидентитет групе ометених ослања на стигматизацију других група ометених које се рангирају ниже у хијерархији.

Значај социјалних ставова за развој и рехабилитацију ометених особа

Главни разлог изучавања ставова према особама са ометеношћу лежи у тврдњи да су ставови најбољи предиктори понашања. (Ajzen & Fishbein, 1989). Истраживачи указују на три димензије става према особама с ометеношћу које треба истражити: веровања (тачност зна-

ња), осећања и понашања (Olson & Zana, 1993). Ставови према особама с ометеношћу представљају један од централних проблема у области рехабилитације. Описују се као „невидљиве баријере“ у рехабилитационом процесу. Ставови се формирају кроз социјално учење (Tregaskis, 2000). Ставови су део оквира којим интерпретирамо социјалну средину. Теорије социјалног учења наглашавају значај утицаја важних особа, као што су родитељи, учитељи, вршњаци и медијске личности, на формирање ставова (Bandura, 1977).

Иако су, не давно, испитивања ставова уз помоћ директних метода указала на то да ставови према ометености постају позитивнији (Antonak et al., 1995), каснија истраживања су показала да ставови и даље одражавају веровање да су особе с ометеношћу зависне, изоловане и емоционално нестабилне. Ови стереотипи могу да доведу до смањења очекивања у односу на особе с ометеношћу, до проблема у комуникацији и у развијању различитих интерперсоналних односа и до застоја у запошљавању особа с ометеношћу.

Последњих година инициране су промене на пољу обезбеђивања едукације, професионалног оспособљавања и психосоцијалне помоћи које би омогућиле инклузију особа са ометеношћу у шире друштво. Пуноправно прихватање особа с ометеношћу не може да се деси све док се не елиминишу суптилне баријере. Већина истраживача је сагласна да суптилне баријере представљају имплицитни ставови особа опште популације, стручњака, вршњака, родитеља или самих особа са ометеношћу. Негативни ставови спречавају особе с ометеношћу да остваре важне животне улоге и да поставе и постигну животне циљеве. Знање о ставовима особа без ометености према особама с ометеношћу помаже нам да разумемо природу интеракције између ове две групе. Поред тога, разумевање димензија које се налазе у основи негативних ставова указује нам на могуће начине њихових промена и омогућује одговарајућу процену ефеката спроведених интервенција. Знање о ставовима може да укаже на подручја у којима особе с ометеношћу најчешће налазе на отпор тј. на проблеме којима треба дати примат у едукацији јавности.

Све док постоје негативни ставови, пуноправно прихватање особа с ометеношћу није вероватно (Nowicki, 2006 citira Antoanek & Livneh, 2000). Негативни ставови су повезани с понашањем као што је социјално одбацивање и одржавање високог нивоа социјалне дистанце према ометеним особама. Препознавање појаве изложености ометених особа предрасудама и дискриминацији први је корак у смањивању предрасуда.

Према теорији социјалних ставова, јавни ставови диктирају до одређеног степена социјалну политику. Негативни јавни ставови могу бити баријера успеху одређене политике, јер утичу на значај који се придаје неком питању.

Истраживања ставова су показала да особе без ометености доживљавају нелагодност и несигурност, не знајући како да се понашају у присуству особа с ометеношћу (Loo, 2000). У истраживању са студентима ФАСПЕР-а, Универзитета у Београду, као испитаницима, показало се да се као превалентна осећања према особама с ометеношћу јављају нелагодност, сажаљење, напетост, осећање беспомоћности и збуњеност, статистички значајно чешће него одбојност и незаинтересованост (Драгојевић, Милачић-Видојевић, Ханак & Ментус, 2010)

Реакције неометених особа крећу се у широком распону осећања, мисли и понашања, од сажаљења или страха, преко ниских очекивања до стереотипија и негативних ставова. Ометене особе истичу да ставови других људи према њима представљају најснажнији негативни стресор у њиховим животу.

Бројни су социолошки и психолошки чиниоци који утичу на формирање и одржавање ставова према ометенима и тиме на квалитет комуникације између особа са и без ометености. Кроз истраживања у различитим срединама, у различитим друштвеним окружењима и са различитим групама испитаника испитиван је утицај социо-демографских, искуствених и личносних варијабли на ставове према особама с различитим категоријама ометености. Иако нису увек једнозначни, резултати указују на постојање неких тенденција у овој области..

Корелати ставова према ометеним особама

Хипотеза контакта

Хјустоун (Hewstone, 2003) потврђује хипотезу контакта, по којој је директно искуство важно у формирању ставова. Ефекти претходних контаката зависе од карактеристика ометене и неометене особе, као и од природе интеракције. Хјустоун истиче пет услова под којим ометени и неометени треба да се сретну:

1. да су истог статуса
2. у ситуацији где се стереотипи о ометенима не потврђују
3. у ситуацији у којој се захтева сарадња
4. у ситуацији која захтева блиско упознавање учесника
5. када социјалне норме подржавају једнакост.

Налази већег броја истраживања (Антонак, 1981; Драгојевић, Милачић-Видојевић, Ханак & Ментус, 2010) потврђују хипотезу да су интензитет и врста претходних контаката са ометеним особама фактори који у великој мери одређују ставове и однос према ометеним особама. У истраживањима је потврђен и значај временске удаљености контакта с ометенима. Интензитет негативних ставова био је мањи код испитаника који су имали скорији контакт (у последњих шест месеци) са особама с интелектуалном ометеношћу (Tak-fai Lau & Cheung, 1999).

Ау и Хан (Au & Han, 2006), поред интензитета, као значајан наводе и фактор квалитета контаката са ометенима, зависно од врсте контакта са ометенима (неговатељи, физиотерапеути, радни терапеути, социјални радници).

Значај квалитета контакта са ометенима потврђен је налазима да су ставови директних учесника у раду са ометенима, као и студената специјалне едукације и рехабилитације, позитивнији у односу на ставове опште популације (Gething, 1992; Au & Han, 2006; Rice, 2009).

Има, међутим, и другачијих налаза, налаза: да контакт не доводи до промена или да чак појачава негативне ставове (Gottlieb & Budoff, 1973). Разлика у позитивности/негативности ставова између испитаника који су имали и оних који нису имали контакт с ометенима такође није нађена кад је испитиван степен социјалне дистанце који може да се толерише (Chen et al., 2002). Код школске деце као испитаника показало се да нема разлика у ставовима према ометеној деци у школама са и без контакта с ометеном децом (Hodkinson, 2007). Ови контрадикторни налази настају услед недовољно одређене природе контакта. Уколико је контакт структурисан и директан може да доведе до позитивних ставова (Esposito & Peach, 1983; Rees et al. 1991).

Полне и узрасне разлике у ставовима према ометенима

На постојање разлике у ставовима зависно од пола испитаника указује већи број истраживања (Yuker & Block, 1986; Makas et al., 1988; Royal & Roberts, 1987; Stovall & Sedlacek, 1983; Esses, 1993; Hanak & Драгојевић, 2002; Chen et al., 2002; Budish, 2004; Rice, 2009). Ставови жена и девојчица према особама с ометеношћу у овим истраживањима су се показали као позитивнији. Такође, у интеракцији с ометеним особама код жена се у мањој мери него код мушкараца појављује осећање непријатности (Baffi et al., 1991). Са применом мултидимензионалне скале ставова, позитивнији ставови женских испитаника испољили су се само у акционој компоненти става (Findler et al., 2007). Једно од могућих тумачења

оваквог налаза јесте прихватање социјално прописане улоге жене као неговатељице (Findler et al., 2007). У другој студији истих аутора (2010) женски испитаници су испољили позитивније ставове и у когнитивној компоненти. У неким истраживањима, међутим, није нађена разлика у ставовима женских и мушких испитаника (Stanimirović, 1986; Radoman, 1995; Choi & Lam, 2001).

У погледу разлика у ставовима зависно од пола ометене особе, у истраживању (Драгојевић, Милачић-Видојевић, Ханак, Ментус & 2010) са примењеном Ревидираном мултидимензионалном скалом ставова према ометеним особама, са студентима као испитаницима, мушки испитаници су испољили мање понашања приближавања према ометеној жени, док су женски испитаници испољили више понашања избегавања према ометеној жени него према ометеном мушкарцу. Кад је испитиван доживљај ометених особа, при сусрету с особама без ометености, мушкарци с ометеношћу наводе да жене које нису ометене траже њихово пријатељство јер је у том контакту слабије изражена сексуална усмереност односа (Shakespeare, 1999; Tepper, 1990)

Упоређивање ставова испитаника различитих узраста, показало је, у неким истраживањима, да старији испитаници испољавају више негативних ставова према ометенима него млађи (Tak-fai Lau & Cheung, 1999; Sinason, 1993). Према теорији социјалног учења старије особе су мање ефикасне у процесирању нових информација, а незнање може да буде један од узрока дискриминације.

Има такође налаза да постоје разлике у ставовима родитеља млађе и старије ометене деце. Према налазима истраживања млађи родитељи у већој мери заступају права ометене деце на инклузију у друштвени систем, док старији родитељи изражавају претежно заштитничке ставове према својој одраслој деци (Markova & Jahoda, 1992).

Негативни ставови према ометеним особама појављују се изгледа већ на почетку школовања, јер деца овог узраста чешће означавају као "ружне" ометене него неометене особе (Hodkinson, 2007). На овом узрасту појављују се емпатичке емоционалне реакције, као што је сажаљење (Deal, 2003), док се социјално дистанцирање развија касније (Dyson, 2005).

Образовање и ставови према ометенима

Из когнитивно развојне теорије, особа са вишим образовањем је либералнија, отворенија за различита искуства и мање догматична у размишљању (Royal & Roberts, 1987). Према теорији социјалног учења

особа са вишим образовањем има више знања о особама са ометеношћу и себе сматра ефикасном у интеракцији.

Истраживања указују на то да су ставови према особама са интелектуалниом ометеношћу повезани са образовним нивоом и да особе са вишим образовањем лакше ступају у непосредну интеракцију са интелектуално ометеним особама (Tak-fai Lau & Cheung, 1999).

Нађено је, такође, да директори имају снажније веровање у филозофију заједничког живота и промовисање независности и оснаживања особа са ометеношћу него запослени који су у директном контакту с ометеним особама (Henry et al., 1996).

Одлике личности и ставови

“Човеку фрустрираном, без личног идентитета, несигурном у своју вредност, који је преплављен “страхом од слободе”, недостаје неко ко му је подређен, незаштићен, на коме може некажњено да искали своју агресивност и бес.”

Жан-Пол Сартр, 1992, Размишљања о јеврејском питању

Конформисање са ставовима група којима појединац припада (а које су значајан ослонац осећања сигурности) умногоме зависи од различитих одлика личности, као што су ауторитарност, ригидност, сулестибилност, нетолерантност, самопоштовање, емоционална, социјална и интелектуална зрелост.

Налази истраживања указују на то да негативни ставови према ометенима корелишу са нижим самопоштовањем (Deal, 2003; Findler et al., 20007) и са јачом социјалном анксиозношћу (Budish, 2004). У истраживању Финдлер и сар. (2007) показало се да је варијабла самопоштовања јаче повезана са когнитивном компонентом става према ометенима код мушких него код женских испитаника.

Врста ометености и ставови

Једно од важних питања у области ставова према ометенима јесте питање да ли постоје разлике у ставовима према ометеним особама различитих тежина ометености, различитих степена видљивости и различитих категорија ометености.

Дил (Deal, 2006) је истраживао ставове особа са и без ометености према другим особама са ометеностима и према различитим популацијама ометених. Резултати су били слични у обе групе и били су у опсегу пози-

тивних ставова према ометености. Ипак, када се мере суптилном субскалом предрасуда, особе са и без ометености показују негативније ставове. То указује да људи имају суптилне форме предрасуда према ометености које се не могу детектовати коришћењем директних метода које омогућавају испитаницима да одговарају на социјално пожељан начин.

Истраживања указују на то да су негативнији ставови повезани са интелектуалном и менталном ометеношћу, а мање са сензорном и телесном (Tur-Kaspa et al., 2000; Deal, 2003; Hodkinson, 2007). Такође, у истраживању изведеном у Србији, са родитељима ометене деце различитих категорија, показало се да су реакције уже социјалне средине негативније на интелектуално и ментално ометену (аутистичну) него на слепу, глуву и телесно инвалидну децу (Драгојевић, 2007; Драгојевић, Ханак & Милачић-Видојевић, 2009). Код студената прве године ФАСПЕР-а Универзитета у Београду, међутим, нису нађене разлике у ставовима према слепим, телесно инвалидним и интелектуално ометеним особама (Драгојевић, Милачић-Видојевић, Ханак & Ментус, 2010). Могуће због примарне мотивације и професионалне опредељености ове популације. Потребна су даља истраживања која би утврдила могуће облике реаговања на различите врсте ометености.

Проблеми у мерењу ставова

Током година мењали су се ставови према ометенима, као и технике за испитивање ових ставова, које су постајале више софистициране, теоријски и технички (Antonak & Livneh, 2000). Истраживања ставова према ометенима довела су до конструкције већег броја скала за испитивање ставова, једнодимензионалних или мултидимензионалних, директних или индиректних, за испитивање ставова према целој популацији ометених или према ометеним особама различитих категорија ометености и са различитим метријским карактеристикама.

У свеобухватном прегледу постојећих скала Антонак и Ливнех (Antonak & Livneh, 2000) указују на проблем сложености концепта става и на тешкоће мерења ставова према особама са ометеношћу Аутори дају низ препорука за дизајн нових инструмената и наглашавају значај коришћења мултидимензионалних скала које разликују когнитивну, афективну и бихевиоралну компоненту става.

Наводе листу тих скала са англосаксонског подручја: Скала социјалне дистанце према ометенима (Tringo, 1970, Kronbah α 0.95-0.98), Скала прихватања (Voeltz, 1980, Kronbah koeficijent relijabilnosti α 0.77, split-half 0.82), Скала ставова према ометеним особама (Antonak, 1982,

Kronbah α 0.74-0.91), Скала социјалних односа и ометености (Grand, Bernier, Strohmer, 1982, Kronbah α 0.86-0.95), Скала интеракције с ометеним особама (Gething, Wheeler, 1992, Kronbah α 0.54-0.86). На нашем подручју конструисане су и коришћене скале за испитивање ставова према слепима (Станимировић, 1986), према глувима (Радоман, 1995), према општој популацији ометених (Ханак & Драгојевић, 2002).

Социјална пожељност/непожељност одговора

Један од важних проблема у испитивању ставова према ометенима јесте проблем социјалне непожељности негативних ставова према ометенима. Стога, постављањем директних питања можемо да добијемо лажно позитивну слику ставова према ометенима, с обзром на човекову потребу да се, свесно и несвесно, прикаже у што повољнијем светлу, да пред јавност изнесе свој идеализовани психолошки лик. Поред тога, постало је политички коректно да људи изражавају општи позитиван став према ометености.

Да би се смањило утицај социјалне пожељности истраживачи указују на нужност анонимности испитивања, поверљивости података., примене индиректних метода испитивања, уградње субскеале социјалне пожељности у оригиналну скалу и опрезно интерпретирање резултата.

Мултидимензионалност ставова

Развој ставова се одвија кроз интеракцију емоционалне компоненте, која представља језгро става, и когнитивне компоненте кроз коју се испољавају директни утицаји социјалних фактора (Крећ & Краћфилд, 1973). Развој емоционалне компоненте зависи од емоционалног значаја појаве према којој се има став, од друштвеног притиска да се став прихвати и од значаја групе која је преносник става за појединца. Развијеност бихејвиоралне компоненте зависи од развијености емоционалне компоненте и од преовлађујућих друштвених ставова.

Налази истраживања указују на то да различите компоненте става могу да буду развијене у различитом степену, па се у новијим истраживањима заговара мултидимензионални приступ у испитивању ставова према ометенима. Према налазима истраживања Финдлер и сар. (Findler et al., 2007) негативни ставови према ометенима се најмање испољавају у тенденцијама понашања, нешто вишеу емоционалној, а највише у когнитивној компоненти. Аутори сматрају да ометене особе опажа-

ју несклад између отвореног понашања и дубоко укорених мисли и осећања. Оваква истраживања указују на потребу да се открије степен позитивности/негативности у свакој компоненти става према ометенима, да би се одредило како треба усмерити покушаје промене ставова неометених према ометенима.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Може да се постави питање о специфичностима негативних ставова према ометенима, у поређењу с негативним ставовима према другим маргиналним групама. Кад говоримо о ставовима према ометенима треба размотрити могућност да западна цивилизација намеће амбивалентан став према њима, као према, с једне стране, беспомоћним бићима, а, с друге, као према бићима која, можда баш због тога, треба искључивати из друштвене заштите. За разлику од директније испољених агресивних тенденција у ставовима према другим маргиналним групама (етничким, расним, групама зависника) из псеудозаштитничког става према ометенима проистиче да се према њима и треба опходити другачије.

Степен прихватања или искључивања особа с ометеношћу варира зависно од доминантних културалних вредности (Pristley, 1988). Развој и разумевање ставова који важе у једном друштву, а који утичу на понашање његових чланова, значајно је уколико желимо да унесемо социјалне промене и проценимо ефикасност јавне политике у промовисању инклузивног друштва. Негативни ставови према особама с ометеношћу могу озбиљно да угрозе њихово напредовање према инклузији у школама, на радном месту и у друштву као целини. Пажња треба да се усмери на ставове према овим особама да би се спречио могући повратак на сегрегацију и еугенику као друштвене норме (Henry et al., 1996). Негативни ставови могу водити ниском самопоштовању особа с ометеношћу, ограниченим могућностима да у потпуности учествују у главним подручјима живота и негативном ефекту на њихово физичко и ментално здравље.

Постоје снажни докази да образовање и непосредни контакти с ометеним особама смањују дискриминацију особа са ометеношћу. Према психоаналитичкој теорији едукација смањује психолошку несигурност, која потиче од искуства у социјалним односима, и смањује тенденцију пројектовања сопствених грешака на друге људе. Едукација побољшава прихватање других група потискивањем ауторитарне тенденције која легитимизује коришћење агресије против субјеката.

За интеграцију особа с ометеношћу важно је доношење закона и образовање кроз активну интеракцију с ометеним особама. Закони доприносе смањењу дискриминације у институцијама, а едукација смањује негативне ставове јавног мњења .

ЛИТЕРАТУРА

1. Stanimirović D.(1986). Stavovi ljudi sa vidom prema slepima.Psihologija, br.3-4, Beograd.
2. Hanak N., Dragojević N. (2002). Socijalni stavovi prema osobama ometenim u razvoju, Istraživanja u defektologiji. CIDD, Defektološki fakultet, Beograd, str. 9-22, ISSN-1451-3285.
3. Radoman V. (1995). Empirijsko istraživanje stavova prema različitim hendikepima, naročito prema gluvoći i gluvima, Defektološka teorija i praksa, br.1, str, 106-113.
4. Findler F., Vilchinsky N, Werner S. (2007). The Multidimensional Attitudes Scale Toward Persons With Disabilities (MAS), Construction and Validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, **51**, 166-176, Hammil Institute of Disabilities i Sage Publication.
5. Deal M. (2003). Disabled People's Attitudes toward Other Impairment Groups: a hierarchy of impairments. *Disability & Society*, **18**, No 7, 897-910.
6. Tur/Kaspa H., Weisel A., Most T. (2000). A multidimensional study of special education students attitudes towards people with disabilities:a focus on deafness, *European Journal of special needs education*, **15**, No 1, 13-23, ISSN 0885-6257.
7. Antonak R.F. (1981). Prediction of Attitudes toward Disabled Persons: a multivariate analyses. *The Journal of General Psychology*, **104**, 119-123.
8. Antonak R.F., Livneh H. (2000). Measurement of Attitudes towards persons with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, **22**, No 5, 211-224.
9. Sciarra D. et al. (2005). White racial identity and attitudes toward people with disabilities (*Journal of Multicultural Counseling and Development*). Retrieved 4.7.2009 from <http://goliath.ecnext.com>
10. Esses V.M. (1993). Determinants of Attitudes toward People with Disabilities (*Meeting of the American Psychological Association, Toronto*). Retrived 4.7.2009 from <http://www.eric.ed.gov>
11. Chen R.K et al. (2002). Attitudes toward people with disabilities in the social context of dating and marriage: a comparasion of American, Taiwanese and Singaporean college students. *The Journal of Rehabilitation*. Retrieved 4.7.2009 from <http://goliath.ecnext.com>
12. Hodkinson A. (2007). Inclusive education and the cultural representation of disability and Disabled people: recipe for disaster or catalyst of shange? *Research in Education*. No 77.56-76

13. Rice C.J. (2009). Attitudes of undergraduate students toward people with intellectual disability: considerations for future policy makers. *College Student Journal*. Retrieved 4.13.2009 from <http://www.hjghbeam.com>
14. Dyson L.L. (2005). Kindergarten children's understanding of and attitudes toward people with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*. Retrieved 4.13.2009 from <http://www.accessmylibrary.com>
15. Au K.W., Man D.W. (2006). Attitudes toward people with disabilities: a comparison between health care professionals and students. *International Journal of Rehabilitation Research*, **29**, 2, 155-160.
16. Gething L. (1992). Nurse practitioners' and students' attitudes towards people with disabilities. *Australian Journal of Advanced Nursing*, **9** (3), 25-30.
17. Budish K. (2004). Correlates of College Students' Attitudes toward Disabilities. *Journal of Undergraduate Research*, VIII, 1-5.
18. Choi G., Lam C.S. (2001). Korean students' differential attitudes toward people with disabilities: an acculturation perspective. *International Journal of Rehabilitation Research*, **24** (1), 79-81.
19. Milačić-Vidojević I., Hanak N., Dragojević N. (2009). Odnos osoba sa intelektualnom ometenošću prema identitetu intelektualne ometenosti i moguća uloga stručnjaka u njegovom održanju. *Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji*. 129-145
20. Dragojević N. (2007). Vulnerabilnost porodica sa autističnim detetom. *Beogradska defektološka škola*, **2**. 161-172
21. Dragojević N., Hanak N., Milačić-Vidojević I. (2009). Odlike funkcionisanja porodica sa intelektualno ometenim detetom. *Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji*. 259-269
22. Dragojević N., Milačić-Vidojević I., Hanak N., Mentus T. (2010), Upoznaj pa sudi: stavovi studenata FASPER-a prema osobama s ometenošću, u štampi
23. Kreč D.; Kračfeld R. (1973). Elementi psihologije. Naučna knjiga, Beograd
24. Findler F., Vilchinsky N., Werner S. (2010). Gender and Attitudes Toward People with Physical Disabilities: A Multidimensional Perspective., u štampi
25. Priestly, M. (1998). Constructions and creation: Idealism, materialism and disability theory. *Disability and Society*, **13**, 75-94.
26. Henry, D., Keys, C., Jopp, D.S., Balcazar, F. (1996). The Community Living Attitudes Scale, *Mental retardation Form: Development and psychometric properties*. *Mental retardation*, **34**, 149-158.
27. Ajzen, I., & Fishbein, M. (1989). Understanding attitudes and predicting social behaviour. Upper Saddle River, NJ, Prentice Hall.
28. Tregaskis, C. (2000). Interviewing non-disabled people about their disability-related attitudes: Seeking methodologies. *Disability & Society*, **15**, 343-353.
29. Loo, R. (2000). A psychometric re-analysis of the Interaction With Disabled Persons Scale. *Canadian Journal of Behavioral Science*, **33**, 245-250.
30. Olson, J., & Zana, M. (1993). Attitudes and attitude change. *Annual Review of Psychology*, **44**, 117-154.

31. Antonak, R., Mulick, J., Kobe, F., & Fiedler, C. (1995). Influence of mental retardation severity and respondent characteristics on self-reported attitudes toward mental retardation and eugenics. *Journal of Intellectual Disability Research, 39*, 316–325.
32. Esposito, B., & Peach, W. (1983). Changing attitudes of preschool children toward handicapped persons. *Exceptional Children, 49*, 361–363.
33. Tak-fai Lau, J., & Cheung, C. (1999). Discriminatory attitudes to people with intellectual disability or mental health difficulty. *International Social Work, 42*, 431–444.
34. Rees, L., Spreen, O., & Harnadek, M. (1991). Do attitudes towards persons with handicaps really shift over time? Comparison between 1975 and 1988. *Mental Retardation, 29*, 81–86.
35. Gottlieb, J., & Budoff, M. (1973). Social acceptability of retarded children in non-graded schools differing in architecture. *American Journal of Mental Deficiency, 78*, 15–19.
36. Makas, E., Finnerty-Fried, P., Sugafoos, A., & Reiss, D. (1988). The Issues in Disability Scale: A new cognitive and affective measure of attitude toward people with physical disabilities. *Journal of Applied Behavioural Counselling, 19*, 21–29.
37. Markova, I., & Jahoda, A. (1992). The language of special needs. In S. R. Baron & J. D. Haldane (Eds.), *Community normality and difference*. Aberdeen, Scotland: Aberdeen University Press.
38. Yunker, H., & Block, J. (1986). *Research with the Attitude Toward Disabled People Scales: 1960–1985*. Hempstead, NY: Holstra University Center for the Study of Attitudes Toward People with Disabilities.
39. Shakespeare, T. (1999). The sexual politics of disabled masculinity. *Sexuality and Disability, 17* (1), 53–64.
40. Tepper, M. S. (1999). Letting go of restrictive notions of manhood: Male sexuality, disability, and chronic illness. *Sexuality and Disability, 17* (1), 37–52.
41. Baffi, C., Redican, K., Sefchick, M., & Impara, J. (1991). Gender role identity, gender role stress, and health behaviors: An exploratory study of selected college males. *Health Values, 15*, 9–18.
42. Stovall, C., & Sedlacek, W. (1983). Attitudes of male and female university students toward students with different physical disabilities. *College Student Personnel, 26*, 325–330.
43. Royal, G., & Roberts, M. (1987). Students' perceptions of and attitudes toward disabilities. *North American Journal of Psychology, 1*, 255–260.
44. Bandura, A., (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: PrenticeHall.
45. Hewstone, A. (2003). Intergroup Contact: Panacea for Prejudice? *The Psychologist, 12* (7), 352–355.
46. Deal M. (2006). *Attitudes of Disabled People toward other Disabled People and Impairment Groups*, doctoral thesis, City University London, Health Care Research Unity.

THE IMPORTANCE AND POSSIBILITIES OF EXAMINING ATTITUDES TOWARD PEOPLE WITH DISABILITY

NADA DRAGOJEVIĆ, IVONA MILAČIĆ-VIDOJEVIĆ
Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

SUMMARY

Possible functions of negative attitudes toward disabled as a marginal group as well as the impact such attitudes may have on social and emotional development and on well-being of persons with disabilities are discussed in the article. To know about these attitudes could be of crucial importance in predicting the behavior of non-disabled toward disabled people, and in finding the efficient ways for changing the attitudes toward disabled.

Revealing of implicit attitudes appears to be even more important in the light of waxing tendency to show off with positive attitudes toward disabled. In fact, the possibility of exerting control over tendency to demonstrate socially desirable responses seems to be one of the basic methodological tasks in constructing scales for investigating attitudes toward disabled. Multidimensional procedure in examining the attitudes seems to be the second methodological imperative.

The attitudes can be influenced by different personal, experiential and socio-demographic variables. So the findings of correlations of these variables to attitudes toward disabled, as well as potential differences in attitudes toward different types of disability, are presented.

KEY WORDS: attitudes toward disabled, scales of attitudes, multidimensional procedure